

सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (जाहिरातीस प्रतिबंध आणि व्यापार व वाणिज्य व्यवहार आणि उत्पादन, पुरवठा व वितरण याचे विनियमन) कायदा, २००३ आणि FCTC Article ५.३ चा आढावा, प्रभावी अंमलबजावणी व सनियंत्रण करिता स्थापित राज्यस्तरीय समन्वय समितीच्या कार्यक्षेत्राचा विस्तार आणि जिल्हास्तरीय समन्वय समिती संरचना व कार्यक्षेत्राचा विस्तार करणेबाबत.

**महाराष्ट्र शासन**  
**सार्वजनिक आरोग्य विभाग**  
**शासन निर्णय क्रमांक: तंबाखू/बैठक-२०२४/प्र.क्र.६६/आ-५**  
गो. ते. रुग्णालय संकुल इमारत,  
१० वा मजला, मंत्रालय, मुंबई - ४००००१.  
दिनांक : ०३ ऑक्टोबर, २०२४.

**वाचा :-**

- १) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (जाहिरातीस प्रतिबंध आणि व्यापार व वाणिज्य व्यवहार आणि उत्पादन, पुरवठा व वितरण याचे विनियमन) कायदा, २००३
- २) जागतिक आरोग्य संघटनेच्या (WHO) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) Article ५.३ मधील निर्देश
- ३) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्र.तंबाखू/बैठक-२०१२/प्र.क्र.२६१/आरोग्य-५, दि. २२ नोव्हेंबर, २०१२
- ४) आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय, भारत सरकार यांनी राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमा संदर्भात निर्गमित केलेली मार्गदर्शक तत्व (Operational Guidelines) २०१५
- ५) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्र.तंबाखू/बैठक-२०१२/प्र.क्र.२६१/आरोग्य-५, दि. २९ जून, २०१७
- ६) सहसंचालक, आरोग्य सेवा (असंसर्गजन्य रोग) तथा राज्य नोडल अधिकारी, (राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम), आरोग्य सेवा आयुक्तालय, मुंबई यांचे पत्र क्र.जा.क्र.आसेआ/NTCP/शासन निर्णय निर्गमित करणेबाबत/९२३१-९२३७/२०२४, दि.०६.०३.२०२४

**प्रस्तावना:-**

केंद्र शासनाने दि.१९ मे, २००३ च्या राजपत्राद्वारे “सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (जाहिरातीस प्रतिबंध आणि व्यापार व वाणिज्य व्यवहार आणि उत्पादन, पुरवठा व वितरण याचे विनियमन) कायदा, २००३ (COTPA)” संपूर्ण देशात लागू केला आहे. त्यानंतर अकराव्या पंचवार्षिक योजनेंतर्गत सन २००७-०८ मध्ये “राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम” लागू केलेला आहे. आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय, भारत सरकार यांनी सन २००३ मध्ये निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार राज्यात “सिगारेट आणि इतर तंबाखूजन्य उत्पादने कायदा, २००३ (COTPA)” व “राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम” अंमलबजावणीसाठी मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांच्या अध्यक्षतेखाली वरील संदर्भ क्र.३ (दि.२२.११.२०१२) च्या शासन निर्णयान्वये राज्यस्तरीय समन्वय समिती गठीत करण्यात

आली आहे.केंद्रीय आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रणाबाबत सन २०१५ मध्ये निर्गमित केलेल्या सुधारित मार्गदर्शक तत्वांमध्ये राज्यास आवश्यक वाटल्यास राज्यस्तरीय तंबाखू नियंत्रण समन्वय समिती सदस्य संख्येत वाढ करता येईल, अशा सूचना केल्या आहेत. त्यास अनुसरून राज्यात तंबाखूवर नियंत्रण आणण्यासाठी प्रभावी ठरणाऱ्या विभागांच्या सचिवांचा राज्यस्तरीय समन्वय समितीमध्ये सदस्य म्हणून समावेश करून केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्त्वानुसार प्रत्येक विभागाची भूमिका दि.२९.०६.२०१७ रोजीच्या संदर्भ क्र.५ येथील शासन निर्णयान्वये निश्चित केली आहे. आता, आरोग्य सेवा आयुक्तालयाच्या प्रस्तावानुसार राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम, COTPA कायद्याची प्रभावी अंमलबजावणी आणि जागतिक आरोग्य संघटनेच्या FCTC Article ५.३ च्या निर्देशानुसार कार्यवाहीचा नियमित आढाव्यासाठी राज्यस्तरीय समन्वय समिती व जिल्हास्तरीय समन्वय समिती यामध्ये सदस्यांचा समावेश व कार्यक्षेत्राचा विस्तार करून विभागांची दि.२९.०६.२०१७ रोजीच्या शासन निर्णयातील जबाबदारी/भूमिकेसह अतिरिक्त जबाबदारी/भूमिका निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

### शासन निर्णय :-

राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम तसेच तंबाखू नियंत्रण कायदा, २००३ च्या अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यासाठी मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली दि.२२.११.२०१२ च्या शासन निर्णयान्वये गठीत राज्यस्तरीय समन्वय समितीमध्ये दि.२९.०६.२०१७ च्या शासन निर्णयान्वये समिती सदस्यांमध्ये बदल व समिती विस्तार करण्यात आला आहे. सदर राज्यस्तरीय समन्वय समितीमध्ये नवीन सदस्याचा समावेश करून, समितीच्या विस्तारास व केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्त्वानुसार प्रत्येक विभागाची अतिरिक्त भूमिका/जबाबदारी निश्चित करण्यास त्याचप्रमाणे, जिल्हास्तरीय समन्वय समितीची संरचना व कार्यक्षेत्राचा विस्तार करण्यास या शासन निर्णयाद्वारे मान्यता देण्यात येत आहे.

### राज्यस्तरीय समन्वय समिती -

१) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन	अध्यक्ष
२) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग	सदस्य
३) आयुक्त तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान (महाराष्ट्र)	सदस्य
४) सहसंचालक (असंसर्गजन्य रोग) आरोग्य सेवा संचालनालय	सदस्य सचिव #
५) प्रधान सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग	सदस्य
६) प्रधान सचिव, गृह विभाग	सदस्य
७) प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग	सदस्य
८) प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	सदस्य
९) प्रधान सचिव / सचिव (वित्त), वित्त विभाग	सदस्य
१०) प्रधान सचिव / सचिव, ग्राम विकास विभाग	सदस्य
११) सचिव (कामगार), उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग	सदस्य
१२) सचिव (परिवहन), गृह विभाग	सदस्य
१३) रेल्वे प्रशासनाचे प्रतिनिधी (मध्य रेल्वे तसेच पश्चिम रेल्वे)	सदस्य

१४) सचिव (षीकृ), कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्ध विकास व मत्स्य व्यवसाय विभाग	सदस्य
१५) सचिव, माहिती व जनसंपर्क विभाग	सदस्य
१६) आरोग्य व तंबाखू नियंत्रण क्षेत्रात काम करणारी स्वयंसेवी संस्था	सदस्य
१७) जिल्हाधिकारी/जिल्हादंडाधिकारी (एक किंवा दोन जिल्हा)	सदस्य
१८) सचिव (विधि), विधि व न्याय विभाग	सदस्य
१९) सचिव (पंचायतराज), ग्राम विकास विभाग	सदस्य
२०) सचिव (व्यसन मुक्ती धोरण) सामाजिक न्याय विभाग	सदस्य

(दि. २९.०६.२०१७ रोजीच्या शासन निर्णयामध्ये आयुक्त तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान (महाराष्ट्र) हे सदस्य सचिव म्हणून दर्शविले होते. आता, ते सदस्य म्हणून काम पाहतील व सहसंचालक (असंसर्गजन्य रोग) आरोग्य सेवा संचालनालय हे # नव्याने समाविष्ट असून, ते समितीचे सदस्य सचिव म्हणून काम पाहतील.)

- वरील अनुक्रमांक १६ व १७ येथे नमूद सदस्याची निवड समितीच्या सदस्य सचिवांच्या शिफारशीनुसार मा. अध्यक्ष, राज्यस्तरीय समन्वय समिती हे करतील.
- तंबाखू नियंत्रण हा विषय फक्त आरोग्य विभागाच्या अखत्यारीतील विषय नाही. तसेच हा विषय अनेक विभागाशी संबंधित असून, अनेक विभागांमध्ये एकमेकांस पूरक व एकमेकांना छेद देणाऱ्या मुद्द्यांशी संबंधित आहे.

२. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार शासन निर्णय दि. २९ जून २०१७ मध्ये नमूद केलेल्या भूमिका व FCTC Article ५.३ अन्वये अंशतः बदल करण्यात आलेल्या राज्य समन्वय समितीमधील उपरोक्त नमूद सदस्यांच्या अतिरिक्त भूमिका आणि जबाबदारी प्रत्येक विभागाची भूमिका खालीलप्रमाणे असेल :-

अ.क्र.	विभाग	दि. २९.०६.२०१७ च्या शासन निर्णयान्वये भूमिका/जबाबदारी	FCTC Article ५.३ अन्वये अतिरिक्त भूमिका आणि जबाबदारी
१	मुख्य सचिव	अध्यक्ष	
२	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग	१) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचे नियमित संनियंत्रण, पर्यवेक्षण व पुनरावलोकन/देखरेख ठेवणे. तसेच सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने कायदा, २००३ (COTPA) कलम ५ च्या अंमलबजावणीबाबत नियमित आढावा घेणे.	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
३	आयुक्त तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय	१) सदस्य सचिव. २) राज्यस्तरीय समन्वय	१) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचे नियमित संनियंत्रण,

	आरोग्य अभियान (महाराष्ट्र)	<p>समितीच्या बैठकीचे आयोजन करणे.</p> <p>३) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचे नियमितपणे नियंत्रण, पर्यवेक्षण, पुनरावलोकन/देखरेख ठेवणे, राज्य तंबाखू नियंत्रण कक्षाचे अध्यक्ष.</p> <p>(सहसंचालक (असंसर्गजन्य रोग) आरोग्य सेवा संचालनालय यांचा समितीचे सदस्य सचिव म्हणून नव्याने समावेश करण्यात येत असून, दि.२९.०६.२०१७ अन्वये निश्चित केलेली उपरोक्त नमूद भूमिका व जबाबदारी सहसंचालक हे पाहतील.)</p>	<p>पर्यवेक्षण व पुनरावलोकन/देखरेख ठेवणे. तसेच सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने कायदा, २००३ (COTPA) कलम ५ च्या अंमलबजावणीबाबत नियमित आढावा घेणे.</p> <p>२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थांच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.</p>
४	सहसंचालक (असंसर्गजन्य रोग) आरोग्य सेवा संचालनालय	----	<p>१) सदस्य सचिव</p> <p>२)राज्यस्तरीय समन्वय समितीच्या बैठकीचे आयोजन करणे.</p> <p>३) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचे नियमितपणे नियंत्रण, पर्यवेक्षण, पुनरावलोकन/देखरेख ठेवणे, राज्य तंबाखू नियंत्रण कक्षाचे अध्यक्ष</p> <p>४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थांच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.</p>
५	प्रधान सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग	१) सिगारेट व अन्य तंबाखू जन्य उत्पादने कायदा, २००३ (COTPA) च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी पथके तयार करणे. कायद्यातील तरतुदीची	४) Framework Convention On Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.

		<p>अंमलबजावणी होते असल्याची खात्री करणे.</p> <p>२) गुटखाबंदीबाबत सातत्याने अधिसूचना प्रसिध्द करणे.</p> <p>३) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम अंमलबजावणीत सहभाग.</p>	
६	प्रधान सचिव, गृह विभाग	<p>१) राज्यातील पोलीस दलाच्या प्रमुखांना सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने कायदा, २००३ (COTPA) च्या प्रभावी अंमलबजावणीबाबत आदेशित करणे.</p> <p>२) गुन्द्यांच्या मासिक आढावा बैठकीच्या वेळी नियमितपणे COTPA २००३ च्या अंमलबजावणीचा आढावा घेणे.</p> <p>३) COTPA २००३ कायद्यातील तरतूदींच्या उल्लंघनाबाबत नियमितपणे आकडेवारी गोळा करण्याच्या सूचना देणे.</p>	<p>४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.</p>
७	प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग	<p>१) शाळा, महाविद्यालय या शैक्षणिक संस्थांचे परिसर तंबाखू मुक्त ठेवण्याच्या मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी करणे.</p> <p>२) शाळा, महाविद्यालय परिसर तंबाखू मुक्त ठेवणे.</p> <p>३) तंबाखूच्या अपायकारक दुष्परिणामाबाबत मजकूर शैक्षणिक अभ्यासक्रमात समाविष्ट करणे.</p> <p>४) राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमांतर्गत शालेय आरोग्य घटकावर सनियंत्रण व देखरेख ठेवणे.</p>	<p>५) Framework Convention On Tobacco Control (FCTC) Article ५.३ च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.</p>
८	प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग		
९	प्रधान सचिव/ सचिव (वित्त), वित्त विभाग	<p>१) सर्व तंबाखू उत्पादनावर कर लावण्याबाबत मेळ घालणे.</p>	<p>३) Framework Convention On Tobacco Control (FCTC</p>

		२) तंबाखू उत्पादकांकडून तंबाखूचा अवैध व्यापार आणि कर चुकवेगिरी होणार नाही याची दक्षता घेणे.	Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
१०	प्रधान सचिव/सचिव (ग्राम विकास) ग्राम विकास विभाग	१) विडी कामगारांना उदरनिर्वाहासाठी पर्यायी साधन उपलब्ध करून देणे.	२) Framework Convention On Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
११	सचिव (कामगार) उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग	१) नोंदणीकृत तंबाखू उत्पादकांकडून सर्व तंबाखू उत्पादनावर आरोग्यास घातक असे इशारा देणारे सचित्र चिन्ह छापण्यात येतील याची दक्षता घेणे. २) आरोग्य विभागाच्या समन्वयाने विडी कामगारामध्ये विडी बनविताना होणाऱ्या आरोग्यास घातक परिणामाबाबत जागृती करणे. ३) विडी कामगारांना उदरनिर्वाहासाठी पर्यायी व्यावसायिक प्रशिक्षण देण्यात यावे.	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
१२	सचिव (परिवहन), गृह विभाग	१) COTPA २००३ कायद्यांतर्गत सर्व सार्वजनिक वाहतुकीच्या वाहनांमध्ये धुम्रपानास बंदी लागू करावी व धुम्रपान मुक्त/ तंबाखू मुक्त ठेवणे. २) सार्वजनिक वाहतुकीच्या वाहनांमध्ये, एस.टी. स्टॅन्ड आवार, तिकीट आरक्षण केंद्रावर गुटखा, पानमसाला व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादनांची प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्षरित्या जाहिरात करू देऊ नये. ३) सार्वजनिक वाहतुकीच्या मालमत्तेवर वाहनांवर एस.टी.	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.

		स्टॅन्ड तसेच आरक्षण केंद्रांच्या ठिकाणी तंबाखू विरोधी संदेश देणारे फलक लावण्यात यावेत.	
१३	रेल्वे प्रशासनाचे प्रतिनिधी (मध्य रेल्वे तसेच पश्चिम रेल्वे)	१) रेल्वे प्रशासनाच्या अखत्यारीतील सर्व ठिकाणी COTPA २००३ कायद्यातील तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करणे. २) सर्व रेल्वे स्थानके, रेल्वे स्थापन परिसर आणि रेल्वेगाड्या तंबाखू मुक्त ठेवणे. ३) रेल्वे तसेच रेल्वे स्थानकावर तंबाखू, तंबाखूजन्य उत्पादने, गुटखा आणि पानमसाला यांची विक्री करण्यास प्रतिबंध आणणे. ४) रेल्वे प्रशासनाच्या अखत्यारीतील सर्व ठिकाणी, उदा. रेल्वेच्या इमारती, रेल्वे गाड्या, रेल्वे स्थानक, परिसर या ठिकाणी तंबाखू विरोधी संदेश देणारे फलक लावण्यात यावेत. तसेच रेल्वे तिकिटावर तंबाखू विरोधी मजकूर छपावेत.	५) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
१४	सचिव, कृषी विभाग	१) तंबाखू उत्पादक शेतकऱ्यांना अन्य उत्पादन घेण्यास प्रवृत्त करणे. तंबाखू उत्पादक शेतकऱ्यांसाठी इतर पीक उत्पादनासाठी योजना तयार करणे. २) तंबाखू उत्पादन करताना तसेच तंबाखू वापरमुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांबाबत शेतकऱ्यांमध्ये जनजागृती करणे.	३) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
१५	सचिव, माहिती व जनसंपर्क	१) तंबाखू व तंबाखूजन्य उत्पादनांच्या वापरामुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांबाबत तसेच COTPA २००३ कायद्यातील तरतुदीबाबत	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.

		<p>संपूर्ण राज्यात जनजागृती शिबिरे आयोजित करण्यात यावीत.</p> <p>२) स्थानिक कार्यक्रम मेळावे इत्यादी ठिकाणी होर्डिंग्स लावण्यासाठी तसेच आरोग्य विषयक माहिती, आरोग्य शिक्षण आणि संवाद याबाबत जनजागृतीचे साधन विकसीत करण्यात यावीत.</p> <p>३) राज्य/जिल्हास्तरावर स्थानिक कार्यक्रमात, मेळाव्यामध्ये स्थानिक माहिती, शिक्षण संवाद शिबिरांना तंबाखू विरोधी संदेशाबाबतची साधन सामग्री पुरविण्यात यावी.</p>	
१६	आरोग्य व तंबाखू नियंत्रण या क्षेत्रात काम करणारी स्वयंसेवी संस्था	<p>१) स्वयंसेवी संस्थांमार्फत आयोजित कार्यक्रमांमध्ये तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचा समावेश करणे.</p> <p>२) COTPA २००३ कायद्याचे उल्लंघन करणाऱ्यावर लक्ष ठेवणे आणि संबंधित नियंत्रक संस्थांच्या निदर्शनास आणून देणे.</p> <p>३) राज्य तसेच स्थानिक स्तरावरील जनजागृती कार्यक्रमात सहभाग घेणे.</p> <p>४) समाज, पंचायतराज संस्था आणि स्थानिक स्वराज्य संस्था तसेच नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेसमवेत जनजागृती कार्यक्रमात सहभाग घेणे. तसेच COTPA २००३ कायद्याच्या अंमलबजावणीस बळकटी देण्यासाठी कार्य करणे.</p>	५) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
१७	जिल्हाधिकारी/ जिल्हादंडाधिकारी	१) जिल्हा प्रशासन आणि जिल्हास्तरावर COTPA २००३	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC



	(एक किंवा दोन जिल्हा)	कायद्याच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी प्रतिनिधीत्व करणे तसेच राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम राबविण्यासाठी सहकार्य करणे.	Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
१८	सचिव (विधि), विधि व न्याय विभाग	१) राज्यस्तरीय समन्वय समितीस COTPA २००३ कायद्याबाबत कायदेशीर बाबींसदर्भात सल्ला देणे.	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३)च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
१९	सचिव (पंचायतराज), ग्राम विकास विभाग	१) ग्रामीण भागातील त्रिस्तरीय पंचायतराज संस्थामधील निर्वाचित सदस्यांना COTPA २००३ कायद्याच्या अंमलबजावणीबाबत सहकार्य करणे. २) ग्रामीण भागात आरोग्य आणि विकास कार्यक्रमासोबत राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम आणि COTPA २००३ कायदा अंमलबजावणीसाठी सहाय्य करावे.	३) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३)च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.
२०	सचिव (व्यसन मुक्ती धोरण), सामाजिक न्याय विभाग	१) राज्यात व्यसन मुक्ती धोरण कार्यक्रमांसोबत राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण आणि COTPA २००३ कायदा अंमलबजावणीसाठी साहाय्य करावे.	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३)च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे.

३. तसेच, यापुर्वीच्या दि.२२.११.२०१२ व दि.२९.०६.२०१७ च्या संदर्भ क्र.३ व ५ येथील शासन निर्णयांमध्ये जिल्हास्तरीय समन्वय समितीची रचना व जबाबदाऱ्या केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये नमुद केल्यानुसार जशाच्या तशा सदर शासन निर्णयांसोबत कार्यवाहीसाठी जोडण्यात आल्या होत्या. मात्र आता, आरोग्य सेवा आयुक्तालयाने एकुण १७ सदस्यीय जिल्हास्तरीय समन्वय समितीची रचना व यापुर्वीच्या NTCP Operational Guidelines नुसार भूमिका/जबाबदारी मध्ये बदल करून FCTC Article ५.३ अन्वये अतिरिक्त भूमिका आणि जबाबदारी निश्चित करण्याबाबत सादर केलेल्या प्रस्तावानुसार जिल्हास्तरीय समन्वय समितीची रचना व जबाबदाऱ्या खालीलप्रमाणे राहतील.

### जिल्हास्तरीय समन्वय समिती - (Operational Guidelines)

१. जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२. पोलिस अधीक्षक (ग्रामीण)	सदस्य
३. उप-आयुक्त पोलिस (शहर) #	सदस्य
४. शिक्षण अधिकारी (माध्य.व प्राथमिक जि.प.)	सदस्य
५. विक्रीकर अधिकारी सेवाकर विभाग	सदस्य
६. जिल्हा माहिती अधिकारी (DIO)	सदस्य
७. निवडक ब्लॉक्सचे BDO/SDM	सदस्य
८. आरोग्य अधिकारी, महानगरपालिका	सदस्य
९. निवडक शाळा/महाविद्यालयांचे प्राचार्य	सदस्य
१०. सह-संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य #	सदस्य
११. जिल्हा कामगार अधिकारी	सदस्य
१२. जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य
१३. जिल्हा आरोग्य अधिकारी (जि.प.) #	सदस्य
१४. अन्न व औषध प्रशासन विभागाचे प्रतिनिधी	सदस्य
१५. अधिष्ठाता शासकीय व अशासकीय दंत म.वि.व रुग्णालय #	सदस्य
१६. संचालक, सामाजिक संस्था (तंबाखू नियंत्रण क्षेत्रात काम करणारी)	सदस्य
१७. जिल्हा नोडल अधिकारी, जिल्हा तंबाखू नियंत्रण कक्ष तथा जिल्हा शल्यचिकित्सक #	सदस्य सचिव

(# नव्याने समावेश)

### ❖ जिल्हास्तरीय समितीची कार्यकक्षा खालीलप्रमाणे:-

अ. क्र.	जिल्हास्तर समितीमध्ये खालील सदस्य	(NTCP Operational Guidelines)- भूमिका/जबाबदारी	FCTC Article ५.३ अन्वये अतिरिक्त भूमिका आणि जबाबदारी
१	जिल्हाधिकारी	१) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (COTPA-२००३) कायद्याच्या विविध कलमांची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी जिल्हा स्तरावर संबंधित विभागांना सूचना देणे, मार्गदर्शन करणे व कामकाजाचा आढावा घेणे.	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे, तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
२	पोलीस अधीक्षक	१) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (COTPA-२००३) कायद्याच्या विविध कलमांची प्रभावी अंमलबजावणी करणे.	२) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व

		२) अंमलबजावणी पथक तयार करणे आणि मासिक गुन्हे आढावा बैठकी दरम्यान उल्लंघनाचा नियमित आढावा घेणे.	तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
३	उप-आयुक्त पोलीस (शहर)	१) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने (COTPA-२००३) कायद्याच्या विविध कलमांची प्रभावी अंमलबजावणी करणे. २) अंमलबजावणी पथक तयार करणे आणि मासिक गुन्हे आढावा बैठकी दरम्यान उल्लंघनाचा नियमित आढावा घेणे.	३) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुपालन करणे व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष जाहिरात तथा संबंधित प्रायोजकत्वावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा नियमित आढावा घेणे.
४	शिक्षण अधिकारी (माध्य. व प्राथमिक )	१) तंबाखूमुक्त शैक्षणिक संस्था मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी करणे. २) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने कायदा (२००३ -COTPA ) कायदा कलम ४ व कलम ६ब च्या अनुपालनाचे निरीक्षण करणे. ३) शाळांमध्ये जनजागृती कार्यक्रम आणि शाळकरी मुलांच्या सहभागाद्वारे ग्रामीणभागात/शहरी झोपडपट्ट्यांमध्ये सामुदायिक उपक्रम राबविणे. ४) तंबाखूमुक्त घोषित करण्यात आलेल्या शाळांची त्रैमासिक पुर्नतपासणी करणे.	५) Framework Convention on Tobacco Control ( FCTC Article ५.३ ) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
५	विक्रीकर अधिकारी सेवा कर विभाग	१) त्यांच्या अंतर्गत नोंदणीकृत उद्योगांद्वारे उत्पादित आणि पॅकेज केलेले तंबाखू उत्पादने त्यावर अधिसूचित चित्र आरोग्य इशारे दर्शवतात याची खात्री करणे. २) तंबाखू उत्पादनांचे अवैध उत्पादन आणि व्यापार यावर नियंत्रण ठेवणे	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.

		३) तंबाखू उद्योगाद्वारे कर चोरी तपासणे.	
६	जिल्हा माहिती अधिकारी (DIO)	१) तंबाखूच्या वापराचे हानिकारक परिणाम आणि COTPA अंतर्गत तरतुदीबद्दल जिल्हाव्यापी जनजागृती मोहीम राबविणे. २) स्थानिक कार्यक्रम, मेळे आणि स्थानिक मोहिमांमध्ये प्रदर्शन आणि प्रसारासाठी स्थानिक IEC मोहीम साहित्य विकसित करा. ३) शासकीय कार्यालये तंबाखूमुक्ती बाबत जनजागृती करणे व सदर प्रसिद्धी करणे.	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
७	निवडक ब्लॉक्सचे BDO/SDM	१) ब्लॉक प्रशासनाचे प्रतिनिधित्व करणे आणि ब्लॉक स्तरावर अंमलबजावणीच्या समस्यांवर प्रकाश टाकणे. २) NRLM/SGSY अंतर्गत बिडी रोलर्ससाठी पर्यायी उपजीविका कार्यक्रम राबविणे.	३) तालुका स्तरावर स्थापन करण्यात आलेल्या समितीचा अहवाल सादर करणे. ४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
८	महानगर पालिकेचे आरोग्य अधिकारी	१) महानगरपालिका प्रभाग समित्यांमधून COTPA च्या तरतुदींची अंमलबजावणी करणे. २) यांना जारी केलेल्या सर्व परवान्यांमध्ये COTPA च्या अनुपालनाचा समावेश भोजनालय/दुकाने इ. ३) तंबाखू आणि तंबाखूजन्य पदार्थांच्या विक्रीवर नियंत्रण आणण्याकरिता आवश्यक बाबींचा समावेश करणे.	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
९	निवडक शाळा/महाविद्यालयांचे प्राचार्य	१) तंबाखू मुक्त शाळा करणेकरिता कार्यक्रम राबविणे आणि तंबाखूमुक्त शैक्षणिक संस्था निर्माण करणे. २) तंबाखूच्या दुष्परिणामाबाबत जनजागृती कार्यक्रमांचे आयोजन	४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.

		<p>करून त्यात विद्यार्थ्यांना सामील करून घेणे .</p> <p>३) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने COTPA कायदा - कलम ४ व कलम ६ब च्या अनुपालनाचे पालन करणे.</p>	
१०	सह-संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य		<p>१) नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये उत्पादित केलेली सर्व तंबाखू उत्पादने पॅकेजिंगवर चित्र व वैधानिक चेतावणीचा चित्रित आरोग्य इशारे छापतात याची खात्री करणे.</p> <p>२) पर्यायी उपजिविकेसाठी बिडी रोलर्सना व्यवसायिक प्रशिक्षण देणे.</p> <p>३) बिडी उत्पादनामुळे होणाऱ्या आरोग्य दुष्परिणामांबाबत जिल्हा तंबाखू नियंत्रण कक्षाच्या समन्वयाने कार्यशाळा आयोजित करणे</p> <p>४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.</p>
११	जिल्हा कामगार अधिकारी	<p>१) नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये उत्पादित केलेली सर्व तंबाखू उत्पादने पॅकेजिंगवर चित्र व वैधानिक चेतावणी चा चित्रित आरोग्य इशारे छापतात याची खात्री करणे.</p> <p>२) पर्यायी उपजीविकेसाठी बिडी रोलर्सना व्यावसायिक प्रशिक्षण देणे.</p> <p>३) बिडी उत्पादनामुळे होणाऱ्या आरोग्य दुष्परिणामांबाबत जिल्हा तंबाखू नियंत्रण कक्षाच्या समन्वयाने कार्यशाळा आयोजित करणे.</p>	<p>४) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.</p>

१२	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	<p>१) तंबाखू उत्पादकांसाठी पर्यायी पिकांच्या पर्यायांबद्दल जागरूकता निर्माण करणे.</p> <p>२) तंबाखूच्या वाढत्या दुष्परिणामांबद्दल तसेच तंबाखू उत्पादनाच्या दुष्परिणामांबद्दल शेतकऱ्यांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे.</p>	३) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
१३	जिल्हा आरोग्य अधिकारी (जि.प.)		<p>१) जिल्हा समितीने बैठक अहवालाचे अनुपालन करणे राज्यस्तरावर अहवाल पाठविणे.</p> <p>२) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने कायदा (COTPA - २००३) कायदा नुसार प्रमाणित केलेले अधिकारी त्यांची कायदेशीर जबाबदारी योग्यरित्या पार पाडतात किंवा नाही याचा आढावा घेणे व तालुका स्थरावरील विविध समित्यांच्या आढावा घेणे व स्तरावर जबाबदारी सुनिश्चित करणे व जिल्हा तंबाखू नियंत्रण कक्षास कळविणे.</p> <p>३) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.</p>
१४	अन्न व औषध प्रशासन विभागाचे प्रतिनिधी	<p>१) FSS कायदा, २००६ च्या संबंधित तरतुदीची अंमलबजावणी आणि निरीक्षण करणे.</p> <p>२) गुटखा आणि इतर धूरविरहित तंबाखू उत्पादनांवर बंदी लागू करणे.</p>	३) जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावर कोटपा २००३ अंमलबजावणी करणे व Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.

१५	अधिष्ठाता शासकीय व अशासकीय दंत म.वि.व रुग्णालय		१) दंत महाविद्यालयात TCC ची अंमलबजावणी करणे २) जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावर कोटपा compliance Assessment करणे ३) जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावर Framework Convention on Tobacco Control (FCTC Article ५.३) च्या मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करणे.
१६	संचालक, आरोग्य/तंबाखू नियंत्रण यावर काम करण्या सामाजिक संस्था	१) तंबाखू नियंत्रण कायदांच्या उल्लंघनाचे निरीक्षण करून ते प्राधिकरण/सुकाणू समितीच्या निदर्शनास आणणे. २) राज्य सरकार/स्थानिक सरकारशी सहयोग करून जनजागृतीवर भर देणे.	३) जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावर कोटपा २००३, FCTC Article - ५.३, तंबाखूचे दुष्परिणामाबाबतचे उपक्रम राबविणे व मार्गदर्शक सुचनांची अंमलबजावणी करणे
१७	जिल्हा नोडल अधिकारी, जिल्हा तंबाखू नियंत्रण कक्ष तथा जिल्हा शल्य चिकित्सक		१) सदस्य सचिव. २) जिल्हा समितीने बैठक अहवालाचे अनुपालन करणे व राज्यस्तरावर अहवाल पाठविणे. ३) सिगारेट आणि इतर तंबाखू उत्पादने कायदा (COTPA - २००३) कायदा नुसार प्रमाणित केलेले अधिकारी त्यांची कायदेशीर जबाबदारी योग्यरित्या पार पाडतात किंवा नाही याचा आढावा घेणे व जिल्हा स्तरावर जबाबदारी सुनिश्चित करणे. ४) जिल्हास्तरावरून कोटपा २००३, FCTC Article- ५.३, चे उल्लंघनावर नियंत्रण ठेवणे. ५) जिल्हा, तालुका व ग्रामस्तरावर कोटपा २००३,

			FCTC article ५.३, तंबाखूचे दुष्परिणामाबाबतचे उपक्रम राबविणे.
--	--	--	--

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या [www.maharashtra.gov.in](http://www.maharashtra.gov.in) या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संकेतांक २०२४१००३११३४५१९६१७ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यापाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

( महेश हंशेट्टी )

कार्यासन अधिकारी महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा. मंत्री (सा.आ.) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) आयुक्त, आरोग्य सेवा तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान (महाराष्ट्र), मुंबई.
- ७) प्रधान सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ८) प्रधान सचिव, गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १०) प्रधान सचिव, उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ११) प्रधान सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १२) प्रधान सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १३) सचिव (कामगार) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १४) सचिव (परिवहन), गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १५) सचिव, माहिती व जनसंपर्क विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १६) सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान, मंत्रालय, मुंबई.
- १७) सचिव, कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास व मत्स्य व्यवसाय विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १८) सचिव (व्यसनमुक्ती धोरण), सामाजिक न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १९) आयुक्त, अन्न व औषध प्रशासन, वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, वांद्रे (पू), मुंबई.



- २०) व्यवस्थापक, मध्य रेल्वे, छत्रपती शिवाजी टर्मिनस, मुंबई.
- २१) व्यवस्थापक, पश्चिम रेल्वे, चर्चगेट, मुंबई.
- २२) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- २३) संचालक-१/२, आरोग्य सेवा, आयुक्तालय, आरोग्य भवन, मुंबई/पुणे.
- २४) सहसंचालक, आरोग्य सेवा (असंसर्गजन्य रोग - तंनिका), मुंबई.
- २५) उपसंचालक, आरोग्य सेवा, परिमंडळ (सर्व)
- २६) जिल्हा शल्यचिकित्सक, जिल्हा सामान्य रुग्णालय (सर्व)
- २७) जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
- २८) तालुका आरोग्य अधिकारी (सर्व)